

Enigmavariasjoner

Med unntak av en kort personlig betraktning, er teksten generert av KI.

Det gjelder innholdet i teaterstykket og sammenlikningen mellom Schmitt og Moltmann.

Edward Elgar, den engelske komponisten, skrev det vakre verket Enigmavariasjonene i 1898/1899. Det ble fremført første gang bare 5-6 måneder før århundreskiftet. Som det ligger i navnet, antydte komponisten at det er en skjult gåte som ligger der gjennom verket. ***Spesielt variasjon nr. 9, kalt Nimrod, er elsket og spilt verden over.***

Nesten hundre år etterpå, i år 1995 skrev den fransk-belgiske forfatteren **Éric-Emmanuel Schmitt** (født 1960) et teaterstykke for to skuespillere som han kalte Variations énigmatiques, altså Enigmavariasjonene. Stykket hadde urpremiere i Paris i 1996. Fem år etterpå, i 2001, ble det satt opp på Oslo Nye Teater med Toralv Maurstad og Geir Kvarme i rollene. Det ble mottatt som «en skuespillermessig triumf og et intenst, tekstfokusert drama.» Stykket ble regissert av Kjetil Bang-Hansen.

Etter dette ble forestillingen ***spilt på Trøndelag teater som gjestespill.*** Jeg så den der, og den dag i dag er det et av de mest intense og gripende teaterstykkene jeg har sett. Retrospektivt blir lag på lag hentet frem i lyset med overraskende vendinger.

Forestillingen ligger tilgjengelig i NRKs arkiv.

Se NRK TV/Kunst og scene, søk der etter Enigmavariasjoner .

Hvis du tenker å se den, bør du ikke lese avsnittet ***Viktige vendinger i handlingen.***

Schmitt endrer seg fra å være ateist i ungdommen til en troende som formulerer følgende: ***Gud er større enn våre forestillinger om Gud.*** På slutten av denne teksten sammenliknes Schmitts syn på oppstandelsen med Jürgen Moltmanns syn. Han har også tanker om hvordan Gud kan være god når verden inneholder så mye lidelse?

Schmitt beskriver en sterk åndelig erfaring som han hadde i ***Sahara-ørkenen i 1989***, under en ekspedisjon. Han gikk seg bort og var alene i ørkenen gjennom en natt. Denne erfaringen ble avgjørende for hans livssyn og er skildret i *La Nuit de feu (Ildnatten, 2015)*.

Det interessante er at han ikke fremstiller erfaringen som et intellektuelt «bevis» på Guds eksistens. Snarere opplevde han at ***virkeligheten plutselig fikk en dimensjon av nærvær og mening som han tidligere hadde avvist.***

Følgelig interesserer han seg for både kristendom, jødedom, islam – særlig sufismen – og buddhismen. Han ser ofte religionene som forskjellige forsøk på å nærme seg en virkelighet som mennesket aldri kan gripe fullt ut. Dette er også grunnen til at tvil har en positiv plass hos ham. Tro er ikke det samme som å være sikker.

Tilbake til skuespillet Enigmavariasjoner før det kommer mer om Schmitt og troen.

Enigmavariasjoner er et kammerspill for bare to skuespillere, men med en tredje person, Hélène, som hele tiden er til stede gjennom det de to mennene forteller om henne. Schmitt bygger stykket som en serie avsløringer der tilsynelatende sikre sannheter stadig viser seg å være feil.

Resymé av handlingen

Handlingen foregår på en isolert øy i Norskehavet. Abel Znorko, nobelprisvinnende forfatter og erklært menneskehater, bor alene. Han har skrevet en ny bok som består av kjærlighetsbrev mellom ham og en kvinne som bare omtales som H.M.

Journalisten Erik Larsen kommer for å intervju ham om boken. Men intervjuet er bare et påskudd. Larsen kjenner H.M. – og har en helt annen forbindelse til henne enn Znorko først forstår.

Samtalen utvikler seg til en verbal brytekamp mellom de to mennene. De prøver stadig å avsløre hverandre, og hvert nytt svar skaper et nytt spørsmål. Stykkets egentlige tema blir etter hvert ikke «Hvem var Hélène?», men: Hva er kjærlighet – og kan man egentlig vite hvem man elsker?

Éric-Emmanuel Schmitt selv beskriver Znorko og Larsen som to motsetninger: Znorko elsker på avstand, Larsen på nært hold; Znorko er romantikeren, Larsen realisten.

Viktige vendinger i handlingen

Hvis du har planer om å se stykket og vil unngå spoiling, ikke les dette avsnittet, men fortsett på side 4 med *Mer om Éric-Emmanuel Schmitt og troen*

1. Journalisten er ikke bare journalist

I begynnelsen tror vi at Larsen er kommet for å gjøre et vanlig intervju om Znorkos nye bok. Men han har et personlig motiv. Han kjenner kvinnen som boken handler om. Dermed forvandles intervjuet til en konfrontasjon.

2. H.M. er Hélène

Vi får vite at kvinnen heter Hélène. Znorko har hatt et intenst kjærlighetsforhold til henne gjennom brev. Han mener deres kjærlighet nettopp er blitt sterk fordi den har vært på avstand. Larsen kjenner imidlertid Hélène på en helt annen måte.

3. Den store vendingen: Hélène er Larsens kone

Dette er en av stykkets sentrale avsløringer: Hélène var gift med Erik Larsen. Dermed er det ikke bare to menn som snakker om en kvinne. Det er to menn som har elsket den samme kvinnen, men på radikalt forskjellige måter. Znorko har hatt den lidenskapelige, idealiserte kjærligheten på avstand. Larsen har levd med henne i hverdagen. Dette setter hele deres diskusjon om kjærlighet i et nytt lys.

4. Hélène er død

Så kommer den neste store vendingen: Hélène er død. Hun døde etter en lang sykdomsperiode. Larsen var hos henne og pleiet henne gjennom sykdommen. Znorko har derimot levd videre med bildet av Hélène som den store kjærligheten i livet sitt. Det er her forskjellen mellom de to mennenes kjærlighet blir særlig sterk: Larsen har elsket henne gjennom sykdom, alderdom og død, mens Znorko har kunnet bevare henne som en idealisert kjærlighet.

5. Men hvorfor fortsatte Hélène å skrive til Znorko?

Her kommer en enda mer komplisert vending. Det viser seg at Larsen visste om korrespondansen. Hélène skrev til Znorko i årevis, og Larsen lot det skje. Han forsto at

denne brevvekslingen betydde noe for henne – og for Znorko. Men etter hvert kommer sannheten om hvem som faktisk skrev brevene, og hvordan Larsen var involvert, frem. Det viser seg at Larsen på en avgjørende måte har medvirket til å holde kjærlighetsforholdet mellom Hélène og Znorko levende.

6. Larsen har selv skrevet til Znorko – gjennom Hélène

Dette er kanskje den mest overraskende vendingen. Larsen har i praksis vært med på å opprettholde Znorkos forestilling om Hélène gjennom korrespondansen.

Dermed oppstår stykkets store spørsmål: Hvem var det egentlig Znorko elsket? Hélène – eller den Hélène som eksisterte i brevene?

Og videre:

Hvor mye av kjærligheten var virkelig, og hvor mye var en litterær konstruksjon?

Det er her tittelen Enigmavariasjonene blir særlig treffende. Som i Elgars Enigma Variations finnes det en melodi som man aner, men aldri helt får høre.

7. Den siste omveltningen: de to mennene trenger hverandre

Mot slutten bryter de harde maskene sammen. Znorko, som hele tiden har fremstått som den overlegne, kyniske og følelseskalde mannen, viser seg å være dypt såret og ensom.

Og Larsen, som først fremstår som den stabile, moralske og jordnære ektemannen, viser seg å ha vært fanget i et langt mer komplisert følelsesliv.

Det bemerkelsesverdige er at Hélène – som begge mennene har elsket – på en måte har bundet dem sammen.

8. Slutten

Til slutt har de to mennene gjennomskuet hverandre. Det meste av det vi trodde vi visste i begynnelsen, er blitt snudd på hodet. Og så kommer den berømte siste vendingen.

Znorko, som hele tiden har hevdet at han ønsker å være alene, sier til Larsen:

«Jeg ... jeg skal skrive til Dem.»

Stykket slutter der.

Schmitt har bevisst ikke bestemt hva dette betyr. Han sier selv at han ikke vet hva som skjer etter siste replikk – og at nettopp dette spørsmålet er en del av stykkets hensikt. Kan de to fortsette å skrive til hverandre? Under Hélènes navn? Uten henne? Kan det oppstå en kjærlighet mellom dem?

Det egentlige paradokset

Det er derfor slutten er så sterk:

Znorko begynner stykket med å avvise menneskelig nærhet – og slutter med å be om en form for kontakt. Han har mistet Hélène, men gjennom møtet med Larsen oppdager han kanskje at det han egentlig mangler, ikke bare er Hélène, men et annet menneske.

Og Larsen, som har representert den «virkelige» kjærligheten – den nære, trofaste, hverdagslige – oppdager samtidig at han ikke uten videre kan gi slipp på Znorko og brevene.

Schmitt lar derfor stykket ende med et spørsmål, ikke et svar:

Hvem elsker vi når vi elsker –

det virkelige mennesket, eller den personen vi skaper inne i oss selv?

Mer om Éric-Emmanuel Schmitt og troen

Et gjennomgående tema hos Schmitt er spørsmålet:

Hvordan kan Gud være god når verden inneholder så mye lidelse?

Han er mindre interessert i å løse problemet filosofisk enn i å vise hvordan mennesket kan leve med det. Derfor får **kjærlighet, medfølelse, tilgivelse og håp** større betydning enn teoretiske forklaringer. Det gjør at hans religiøse litteratur ofte er mer **eksistensiell og mystisk enn dogmatisk**.

Oppstandelsen hos Schmitt og hos Moltmann

Moltmann: Oppstandelsen er Guds konkrete handling i historien og grunnlaget for det kristne håpet om en ny skapelse.

Schmitt: Er mer opptatt av hva møtet med mysteriet gjør med mennesket – hvordan troen på Jesus, døden og oppstandelsen kan forvandle menneskets måte å leve på.

Schmitts perspektiv er derfor først og fremst **litterært, filosofisk og mystisk**, mens Moltmanns er **systematisk-teologisk og eskatologisk**.

Det er en ganske spennende sammenstilling, fordi **Schmitt nærmer seg oppstandelsen gjennom mysteriet og tvilen, mens Moltmann gjør oppstandelsen til selve sentrum for kristen teologi og håp**.

Hvis Jesus virkelig stod opp, er døden ikke lenger den ytterste virkeligheten.

Og da forandres også menneskets forståelse av livet.

Overgangene

Schmitt er særlig opptatt av overgangene:

Fra fravær → til nærvær – fra fortvilelse → til håp – fra død → til liv

Oppstandelsen blir dermed ikke bare spørsmålet om hva som skjedde med Jesu kropp. Den blir spørsmålet om **hva slags virkelighet vi egentlig lever i**.

Det passer godt med hans egen vei fra ateisme til tro. Troen hans bygger ikke først og fremst på at han har fått alle spørsmål besvart, men på at han mener erfaringen av det guddommelige gjør det vanskelig å fastholde at den synlige, materielle virkeligheten er hele virkeligheten.

Hos **Jürgen Moltmann** er oppstandelsen ikke bare et mysterium som åpner for håp. Den er **Guds handling som bryter inn i døden og begynner den nye skapelsen**.

Det betyr at oppstandelsen ikke bare handler om: «Jesus lever videre.»

Den betyr: **Gud har begynt å gjøre alle ting nye**.

Derfor henger Jesu oppstandelse hos Moltmann uløselig sammen med **oppstandelsen av de døde, Guds rike og den nye skapelsen**. Og dette har en viktig konsekvens: Det kristne håpet er ikke en flukt *fra* verden, men håpet om **forvandlingen av denne verden**.

Men de møtes på ett svært viktig punkt: **Oppstandelsen gjør det umulig å betrakte døden som det siste ordet.** Det er kanskje her Schmitt og Moltmann kan leses svært godt sammen. Schmitt spør: *Hva skjer med mennesket dersom oppstandelsen er sann?* Moltmann spør: *Hva skjer med verden dersom oppstandelsen er sann?*

Og Moltmanns svar er langt mer omfattende: **Da har den kommende verden allerede begynt å bryte inn i den nåværende.**

Med unntak av en kort personlig betraktning, er teksten generert av KI.
Det gjelder innholdet i teaterstykket og sammenlikningen mellom Schmitt og Moltmann.